

EEN 15DE-EEUWSE MUURSCILDERING MET TWEE ENGELEN IN DE SINT-SALVATORSKATHEDRAAL TE BRUGGE

LUC DEVLIEGHER °

Zoals in andere middeleeuwse kerken was ook het interieur van de Sint-Salvatorskathedraal te Brugge met figuratief en decoratief schilderwerk op muren, pijlers en gewelven versierd¹. Vanaf het begin van de 19de eeuw zijn er meldingen van toevallig weergevonden schilderijen; een enkele keer zijn kleine schetsen bij deze nota's gevoegd². Op deze manier kennen wij het bestaan van heiligenfiguren, wapenschilden, consecratiekruisen, rankwerk, kepers op de gewelfribben. Dat alles is echter onvoldoende om een duidelijk beeld te krijgen van het kleurrijk uitzicht van het kerkinterieur dat zich telkens aanpaste aan de wisselende smaak en aan nieuwe iconografische themata³. Aangezien het interieur niet ontleisterd is geworden en de muren, pijlers en gewelven nog met vele kalklagen zijn overdekt, moet hier nog een schat aan oude beschildering aanwezig zijn⁴. Enkel een systematisch - en duur ! - onderzoek kan dit schilderwerk terug aan het licht brengen. In deze bijdrage willen we een muur-

° Dr. kunstgeschiedenis, ten Hove 17, 8200 Brugge.

1. De oudste vermelding van een weergevonden muurschildering is van de hand van de Brugse kunstschilder en kroniekschrijver Jan Karel Verbrugge (1756-1831) : "Op dezen dag [13 augustus 1811] heb ik gezien in St.-Salvatorskerk, op de meuren derzelve die afgeschraapt waeren, de schildering in fresco eenen Christoffel, eenen Cornelis en eenen pilgrim. Dit was zeer en redelijk wel gedaen voor dien tijd in ons land. Alle de kerkmeuren waeren zoo beschildert geweest met figuren en wapens. Eenen bisschop in zijn gewaad was reeds uytgewit als ik daer quam. Die hem gezien hadden, zeyden dat hij zeer schoon was en met veel goud". Zie A. Schouteet, *Gedenkwaardige aenteeekeningen van Jan Karel Verbrugge*, Brugge, 1958, p. 40.

2. L. Devliegheer, *De Sint-Salvatorskathedraal te Brugge. Inventaris*, Tielt-Amsterdam, 1979, p. 145-148 ; Id., *De Sint-Salvatorskathedraal te Brugge. Geschiedenis en architectuur*, Tielt-Bussum, 1981, p. 20, 31, 45, 93, 94.

3. Dit kon bijv. gebeuren naar aanleiding van nieuwe devoties of wanneer kapellen van eigenaar of huurder veranderden.

4. Over witten en schilderen in de kathedraal, zie L. Devliegheer, *De Sint-Salvatorskathedraal te Brugge. Geschiedenis en architectuur*, p. 37-40, 45, 48, 49, 52.

Brugge, Sint-Salvatorskathedraal, nis in de noordbeuk. Muurschildering voorstellend twee engelen die een eredoek vasthouden, 3e kwart van de 15de eeuw.

(Foto's H. Maertens, Brugge). De twee kleurclichés werden bekostigd door de aan-
nemer-restaurator Arthur Vandendorpe uit Brugge.

schildering voorstellen die weliswaar nog bestaat, maar aan het gezicht is onttrokken door een jonger schilderij dat er voor hangt.

Toen na de brand van het romaanse schip in 1358 een nieuwe driebeukige benedenkerk werd opgetrokken, voorzag men in de westmuur van de noordelijke zijbeuk een hoge spitsboogdoorgang naar een kapel die wel aangezet, maar niet verder werd afgebouwd⁵. Later werd de boogopening toegemetseld met een bakstenen muur, derwijze dat binnen in de kerk een nis van 1 m diepte en 3,35 m breedte tot stand kwam⁶. Op de achtermuur van de nis werd over de gehele breedte van de nis een beschildering aangebracht die in 1918 werd teruggevonden⁷. Vóór de nis is het schilderij "De nederdaling van de H. Geest" (1658) door Jacob van Oost opgesteld⁸. In 1992-1993 verliet dit schilderij de kathedraal voor enkele maanden om te worden gerestaureerd in het atelier van P. Masson te Leefdaal⁹. Van de gelegenheid werd gebruik gemaakt om de oude muurschildering van nabij te onderzoeken.

De voorstelling toont twee gevleugelde engelen die met beide handen een rood eredoek vóór zich houden. De halflijfse figuren zijn - van de bovenkant van de vleugels tot aan het eredoek - 96 tot 100 cm hoog; de afstand tussen de onderste vleugelpunten bedraagt 116 cm voor de linkerengel en 125 cm voor de rechtse. Tussen beide engelen ligt er - van hand tot hand - 89 cm. De engelen kijken naar het midden. Ze hebben een smal bleek gezicht met hoog voorhoofd en dragen een zwarte band om het loshangend goudblond haar. De zekere lijnvoering in de fijne, emotieloze gezichten contrasteert met

5. De kapel was misschien gedacht als tegenhanger van de ca. 1360 door Wouter de Hondt gestichte Sint-Jacobskapel tegen de zuidkant van de toren. Deze kapel werd - na in 1757 tot kerkmeesterskamer te zijn verbouwd - in 1992-1994 in haar oorspronkelijke toestand hersteld.

6. Omstreeks 1500 was de doopvont in die nis opgesteld.

7. Kanunnik A. Duclos, de bekende Brugse historicus, maakte op 10 juli 1918 een korte nota (+ summiere schets). Een andere tekening is gekopieerd bij L. Devliegheer, *De Sint-Salvatorskathedraal te Brugge. Geschiedenis en architectuur*, fig. 3 op p. 20.

8. Het schilderij is afkomstig uit de Sint-Trudoabdij te Brugge waar de dochter van Jacob van Oost kloosterzuster was. Zie J.-L. Meulemeester, *Jacob van Oost de oudere en het zeventiende-eeuwse Brugge*, Brugge, 1984, p. 358-359, afb. 118.

9. L. Devliegheer, Het schilderij "De nederdaling van de H. Geest" van Jacob van Oost, in *Handelingen van het Genootschap voor Geschiedenis te Brugge*, 130 (1993), p. 301-302.

de zware, onhandig geplaatste handen. De opengespreide vleugels van de rechterengel zijn met bleekrode en grijsgroene kleur gehooft : van de andere engelvleugel zijn de kleuren bleekrood en grijs. Beide engelen dragen een grijswitte albe met hoekige beschaduwde plooiën; erboven ligt een koorkap - grijsgroen voor de linkerengel, grijswit voor de andere - die aan de voorzijde voorzien is van een grote ovale sluiting. Deze agrafe is versierd met parels en rode stippen die ook op de sierbanden voorkomen. De bovenkant van het eredoek dat beide engelen met opengespreide armen vóór zich vasthouden, bevindt zich op 4,45 m boven het tegelvloertje in de nis of op 4,82 m boven de vloer van de noordbeuk. Het doek is bewaard over een hoogte van ca. 1,50 m, maar het is ons niet bekend hoever het doek onderaan doorloopt.

Diende dit doek als achtergrond voor de voorstelling van één of meer heiligen ? Een dergelijk onderwerp is niet onbekend in de 15de-eeuwse schilderkunst. Om bij de Vlaamse Primitieven te blijven, vernoemen wij o.m. het "Belle-paneel" van ca. 1420 (Ieper, Museum van het O.C.M.W.), de "Madonna met Kind bij de fontein" door Jan van Eyck uit 1439 (Antwerpen, Koninklijk Museum voor Schone Kunsten), de "Aanbidding der Wijzen" door Colijn de Coter uit de eerste jaren van de 16de eeuw (Gent, Museum voor Schone Kunsten). Het is echter ook mogelijk dat vóór het eredoek een beeld of een beeldengroep heeft gestaan.

Als datering voor de kwaliteitsvolle muurschildering zouden wij het 3de kwart van de 15de eeuw willen voorstellen¹⁰. Het zou de moeite

10. Uit dezelfde tijd dateert het in 1887 weergevonden beschilderd graf van Willem van Monbleru (+ 1468) "conseiller et maistre d'ostel" van hertog Karel de Stoute, in de vroegere Schilderskapel (1451-1452) te Brugge. In het midden van elke langswand bevond zich een knielende engel - bekleed met albe en koorkap - die met een wierookvat naar de Kalvarie op de westzijde zwaaide. Op een tekening (h. 40 cm, b. 25 cm) van de engel op de noordwand worden enkele kleuren weergegeven. Om het gele haar heen ligt een rode band met vooraan een sieraad. De vleugels zijn geel met enkele rode en blauwgrijze toetsen. Eveneens geel zijn de drie kettingen van het wierookvat dat de engel vóór zich zwaait. De engel draagt een koorkap die met zware plooiën op de grond neervalt. De kap is voorzien van een ronde sluiting en afgeboord met gele banden die bezet zijn met kleine ronde versiersels ; de onderboord is klaarblijkelijk met franjes afgewerkt. De tekening van de gelijkaardige engel op de zuidwand is minder volledig. In de stijl is invloed van Jan van Eyck nawijsbaar.

W. van Monbleru stichtte voor eeuwig twee dagelijkse missen in de Schilderskapel en schonk daarenboven een missaal, liturgisch vaatwerk en kerkgewaden. Bij de

Brugge, Schilderskapel (gesloopt in 1887). Tekening - waarschijnlijk door P. Raoux - van de wierookvat zwaaiende engel op de noordwand van het beschilderde graf van Willem van Monbleru (+ 1468).

lonen het schilderij te vergelijken met de gelijktijdige paneel- en doekschilderkunst te Brugge en te onderzoeken in hoeverr bijv. invloed nawijsbaar is van Hans Memling die sinds zijn aankomst in Brugge in 1465 tot aan zijn overlijden in 1494 toch de belangrijkste schilder in de Reiestad was.

Tegenover de talrijke Brugse 15de-eeuwse beschilderde panelen en - in veel mindere mate - doeken zijn slechts enkele muurschilderingen uit die periode bekend. Meestal zijn ze dan nog erg fragmentarisch bewaard¹¹. In een stad waar de middeleeuwse schilderkunst zo heeft geschitterd, zou een systematisch onderzoek naar muurschilderingen ongetwijfeld belangrijke resultaten opleveren, niet enkel in de Sint-Salvatorskathedraal¹² of in de O.-L.-Vrouwekerk, maar ook in woonhuizen, zoals dit nog maar onlangs op schitterende wijze werd bewezen¹³.

overhandiging van de documenten en de liturgica betreffende de stichting, was de bekende schilder Petrus Christus één der afgevaardigden van het ambacht van de beeldmakers. M.i. heeft een belangrijk man als W. van Monbléru die in nauwe betrekking met het schildersambacht stond - hij staat zelfs ingeschreven in hun obituarium - zijn grafstede niet door een onbelangrijk schilder laten versieren, wat trouwens de kwaliteitsvolle beschildering bewijst.

Zie Ad. D.[uclos], Vondsten te Brugge, in *Rond den Heerd*, 22 (1886-1887), p. 323-325; G. Van den Gheyn, *Les caveaux polychromés en Flandre*, Gent, 1889, p. 28-34, pl. VII; E. Feys en A. De Schrevel, Fondation de Guillaume de Monbléru in la Chapelle de St.-Luc et St.-Eloi, dite Chapelle des peintres à Bruges, in *Annales de la Société d'Emulation*, 46 (1896), p. 117-141; M. Ainsworth en M. Martens, *Petrus Christus, Renaissance Master of Bruges*, New York, 1994, p. 203-206.

11. Zie o.m. M. Buyle, A. Bergmans e.a., *Middeleeuwse muurschilderingen in Vlaanderen*, Brussel, 1994, p. 88-103. Op p. 99-100 staat onze notitie (+ twee kleurfoto's) over de twee engelen, maar in zeer verminkte vorm.

12. Tijdens de restauratie van de Sint-Jacobskapel hebben L. De Clercq en zijn medewerkers in 1993-1994 er muurschilderingen uit verscheidene perioden (14de-16de eeuw) vrijgelegd en gerestaureerd. Dit kon gebeuren dank zij een belangrijke financiële tussenkomst van de Provincie West-Vlaanderen. Zie L. De Clercq, Het onderzoek en de restauratie van de muurschilderingen in de 14de-eeuwse Sint-Jacobskapel (Sint-Salvatorskathedraal) te Brugge, in *In de steigers*, 1 (1994), p. 17-20. L. De Clercq schreef eveneens een bijdrage over deze muurschilderingen in M. Buyle en A. Bergmans, o.c., p. 96-98.

13. In 1993-1994 zijn in het huis Spinolarei nr. 2 belangrijke muurschilderingen ontdekt die nog maar gedeeltelijk zijn vrijgelegd (o.l.v. M. Buyle van het Bestuur Monumenten en Landschappen). Voorgesteld is Sint-Joris die de draak bestrijdt; vóór hem de dochter van het koningspaar dat vanuit de stad op de achtergrond het gebeuren bekijkt. Onder dit tafereel worden de deugden uitgebeeld door tien mannelijke busteportretten, ieder vergezeld van een banderol met vier Middelnederlandse versregels. Het geheel kan uit het begin van de 15de eeuw worden gedateerd.

